

Ирена Станкова
Августина Джабарова-Попова

ЛАТИНСКИ ЕЗИК

УЧЕБНИК ЗА МЕДИЦИНСКИ
СПЕЦИАЛНОСТИ

София, 2018

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на авторите и на издателство „Изток-Запад“.

© Ирена Станкова, автор, 2018

© Августина Джабарова-Попова, автор, 2018

© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0318-9

ИРЕНА СТАНКОВА
АВГУСТИНА ДЖАБАРОВА-ПОПОВА

ЛАТИНСКИ — ЕЗИК —

УЧЕБНИК

ЗА МЕДИЦИНСКИ
СПЕЦИАЛНОСТИ

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
Кратка история на латинския език	8
Исторически преглед на развитието на медицината и на медицинската терминология.....	9
Азбука. Произношение. Ударение	13
Особености на произношението	14
Accentus – ударение	18
Елементи на медицинската терминология	21
A. Nomen substantivum – съществително име	21
B. Nomen adiectivum – прилагателно име	24
Особености на анатомичната и фармацевтичната номенклатура.....	25
Declinatio prima. Първо склонение	27
Словообразуване. Клинична терминология	33
Съществителни имена по първо склонение и техните гръцки дублети	39
Declinatio secunda. Второ склонение	42
Съществителни имена от мъжки род.....	42
Прилагателни имена от мъжки род по второ склонение	44
Съществителни имена от мъжки род по второ склонение и техните гръцки дублети	47
Съществителни имена от среден род по второ склонение	49
Прилагателни имена от среден род по второ склонение	51
Съществителни имена от среден род и техните гръцки дублети	53
Прилагателни имена по първо и второ склонение	55
Минало страдателно причастие	58
Гръцки терминоелементи за цветове и качества	59
Declinatio tertia. Трето склонение	61
Трето консонантно склонение	62

Съществителни имена по трето консонантно склонение и техните гръцки дублети	68
Трето вокално склонение	71
Трето смесено склонение	73
Съществителни имена по трето вокално и трето смесено склонение и техните гръцки дублети	76
Прилагателни имена по трето склонение	78
Сегашно деятелно причастие	82
Прилагателни имена по трето склонение и техните гръцки дублети	84
Gradus comparationis. Степени за сравнение	86
Gradus positivus	86
Gradus comparativus	86
Gradus superlativus	87
Неправилни степени за сравнение	87
Непълни степени за сравнение	88
Declinatio quarta. Четвърто склонение	90
Съществителни имена от мъжки род	90
Съществителни имена от среден род	93
Съществителни имена по четвърто склонение и техните гръцки дублети	95
Declinatio quinta. Пето склонение	97
Рецептура	99
Приложения	110
Анатомични термини	116
Клинични диагнози	130
Латинско-български речник	149
Библиография	174

ПРЕДГОВОР

ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ СЛЕД първото издание на настоящия учебник се наложи съдържанието да бъде осъвременено, като се запази предназначението му за медицинските специалности „Медицински сестри“, „Акушерки“, „Кинезитерапевти“, „Лекарски асистенти“, „Здравен мениджмънт“ и др.

Учебният материал е структуриран в петнадесет тематични единици. Всяка от тях съдържа граматически фокус с акцент върху най-използваните падежи в медицинската терминология: Nominativus и Genitivus. Граматическият материал е илюстриран с термини, разделени на А (анатомична терминология), В (клинична терминология) и С (фармацевтична терминология). В отделните тематични единици са включени подробно гръцките дублетни форми на латинските названия. Това позволява да се проследят разликите между анатомичната и клиничната терминология. Учебникът съдържа и тематична единица „рецептура“, в която синтезирано са изброени съвременните принципи при изписването на рецепта.

Приложението е съставено от таблица на падежните окончания; по-често срещаните латински и гръцки представки; по-важните названия от анатомичната номенклатура; диагнози, разпределени според различните специалности в медицината. То може да се използва както за допълнителна работа в часовете по латински език, така и като справочник за тенденциите в медицинската терминология. Упражненията за самостоятелна работа на студентите се издават в отделна работна тетрадка. Разнообразието на материала позволява да се проследи практическото приложение на латинския език в медицината и разкрива взаимодействието и словообразователните възможности на гръцките терминоелементи.

Постарали сме се още в първите теми да представим медицинската терминология като система от връзки между лексика и граматика. По този начин бихме искали да подпомогнем студентите не само в обучението по латински език, но и в по-доброто и осмислено възприемане на другите дисциплини от областта на медицината.

Надяваме се, че учебникът може да бъде полезен за всеки, който проявява професионален интерес към медицината като наука.

КРАТКА ИСТОРИЯ НА ЛАТИНСКИЯ ЕЗИК

ЛЕГЕНДАТА РАЗКАЗВА, ЧЕ град Рим е основан през 753 г.пр.Хр. от Ромул, който заедно с близнака си Рем били отгледани от вълчица, след като били изхвърлени от дядо си в река Тибър, за да намерят смъртта си. Според археологическите находки това място било обитавано от племето латини, които имали отделни селища. На север от тях живеели етруските, а в Ломбардия обитавали галски племена. През VIII в.пр.Хр. латините основали колония за защита от етруските и я нарекли Рим, известен още като „градът на седемте хълма“. През следващите векове етруските постепенно се претопили след римляните, а останалите племена на полуострова били покорени от римляните. Установяващата се държава преминала от управлението на т.нар. царе към републиканско управление със сенат и консули, избирани всяка година.

От началото на II в.пр.Хр. Римската република осъществила широка завоевателна политика в западния край на средиземноморието, а по-късно и в източния. През 211 г.пр.Хр. римляните окончателно завладели Картаген, основен техен съперник в областта на търговията, а по-късно и източното и южното крайбрежие на Иберийския полуостров. През следващите два века завоювали Македония и Гърция, областите в северната част на Балканския полуостров, Сирия и Египет, Галия и част от Британия. След убийството на *Гай Юлий Цезар* през 44 г.пр.Хр. и идването на власт на *Октавиан Август* (27 г.пр.Хр.) републиканското управление било заменено на практика от управление на император и това поставило началото на императорския период в историята на римската държава. При управлението на император *Траян* (98–117) империята достигнала най-големите си размери.

На територията на римската държава официален език бил латинският, а след завоюването на Гърция (146 г.пр.Хр.) гръцкият език станал вторият официален език и неговото литературно владение било белег за висока култура и престиж. След този период в латинския език навлезли гръцки заемки както в ежедневната реч, така и в научната лексика. Заемките получавали окончания, характерни за латинските дума, като съвсем малък брой запазили някои гръцки окончания. Научната терминология се базирала на двата езика.

След падането на Западната Римска империя под ударите на варварите през 476 г., латинският разговорен език престанал да се използва, но станал основа на романските езици: италиански, румънски, френски, испански, португалски. Английският език, който е германски език, бил силно повлиян от латинския още по времето на римското владичество. По-късно латински думи навлезли чрез френския език след завоюването на Англия от Вилхелм Завоевателя през 1066 г., а последният пренос на латински заемки бил през Ренесанса, когато се оформяла терминологията в научните области.

През Средновековието латинският език останал език на католическата църква, науката, правото и дипломатията. На него се преподавало и в университетите, които възникнали след XI в., като първият европейски университет е Болонският университет, основан през 1088 г. По-късно се учредили университетите в Париж, Оксфорд, Кеймбридж и др. От IX в. води началото си медицинската школа в Салерно (Италия), а през XII в. е основан медицинският университет в Монпелие (Франция).

През XIV в. започва Ренесансът, период на бурни промени в областта на науката, литературата и изкуствата, белязал прогреса във всички сфери на живота. След изобретяването на книгопечатането от Йохан Гутенберг (1400–1468) започва издаването на множество трудове в различни научни области, преводи на антични трактати и литературни съчинения. Традицията научните съчинения да се пишат на латински език останала до средата на XIX в., което изисквало отлично владение на езика.

И до днес научната терминология се състои от лексика, създадена на базата на гръцкия и латинския език, като и новосъздаваните термини следват тази традиция поради факта, че „мъртвите езици“ не търпят промени и са подходящи за ползването им като неутрална международна терминология.

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА РАЗВИТИЕТО НА МЕДИЦИНАТА И НА МЕДИЦИНСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Първите сведения за европейската медицина са свързани с минойската цивилизация на о-в Крит от ок. 2000 г.пр.Хр., когато благодарение на връзките с Египет и Западна Азия, се поставили основите на античното лечебно изкуство. Гърците вярвали в бога на медицината Асклепий и посещавали храмовете му, за да получат изцеление за тежки болести. Най-известните храмове били в Епидавър, Пергам и на о-в Кос. Тази традиция останала до края на античността. В края на VI в.пр.Хр. в Гърция се обособили конкуриращи се медицински центрове с школи в гръцките колонии в Кротон в Южна Италия, Кирене в Северна Африка и Книд в Мала Азия. Почитан като баща на европейската медицина, *Хипократ* от о-в Кос (ок. 460–370/7 г.пр.Хр.) се прославил през вековете като лекар и философ. Той получил неувяхващата си слава благодарение на изкуствеността в лечението, създаването на собствена школа и написаните съчинения.

Хипократ е създател на хуморалната теория, според която в тялото има четири течности: кръв, жлъчка, черна жлъчка и флегма, а здравето и болестта зависят от тяхното съотношение. Сред заслугите на *Хипократ* и неговата школа е формулирането на здравословния начин на живот, разглеждането на околната среда като фактор за появяващите се заболявания, разработването на лечения с храни, природни средства, фитотерапия, хидротерапия и др.

Епохата на елинизма бележи следващия разцвет в заниманията с медицина. В Александрия работели последователно *Херофил* (335–280 г.пр.Хр.), считан за родоначалник на описателната анатомия и *Еразистрат* (315–240 г.пр.Хр.), родоначалник на физиологията, които извършвали дисекции на осъдени престъпници.

Заслуга на александрийските лекари е откриването на нервите, мозъчните стомахчета, камерите и клапите на сърцето, частите на окото, яйчниците и други структури, като описали. Изучавали дишането, храносмилането, пулса, възпроизводството, нервната и мускулната активност.

В гръцката колония Кротон в края на VI в.пр.Хр. се установила и развила медицинска школа, обучаваща гърци и римляни. По времето на Римската република медицината се практикувала предимно от гърци, роби или освободени роби. Едва през III в.пр.Хр. свободни гърци и римляни се посветили на лечебното изкуство. Дотогава основни лечебни познания имали *patres familias* (главите на фамилиите), които се грижели както за близките и робите си, така и за животните в стопанството, като ползвали лечебни методи, наследени предимно от етруските

В началото на I в.сл.Хр. *Авъл Корнелий Целз* написал медицинския трактат в осем книги *De medicina* („За медицината“), част от енциклопедията *Artes* („Изкуства“), посветена на земеделието, медицината, военното дело, реториката, философията и правото. Извън историческия преглед на развитието на медицината и кратките анатомични бележки за вътрешните органи и опорно-двигателния апарат, съчинението представя всички аспекти на здравето, болестите и лечението им. Последните две книги са посветени на хирургията. Целз убедително защитава тезата, че медицината е не само практическо занимание, но има нужда и от разработена теория.

Най-известният римски лекар и учен е *Клавдий Гален* (129–216 г.), роден в малоазийския град Пергам. Гален създава епоха в областта на европейската медицина и не случайно през Средновековието е смятан за втория най-велик лекар след Хипократ и неоспорим авторитет в науката. Той е писал трактати по философия, логика и филология. Занимавал се с различни аспекти на теорията и практиката на лечебното изкуство, анатомията и физиологията, научната методология, клиничната практика и фармакологията. Запазил и систематизирал най-доброто от гръцката и римската медицинска литература. Съчиненията на *Гален* имали различна съдба през вековете. Манускриптите били превеждани след V в. от старогръцки език на арабски, иврит и латински, а по-късно и на различни европейски езици, като се превърнали в канон за изучаване в медицинските университети на Изток и в Западна Европа. През XVI в. били открити нови манускрипти, а някои от съчиненията били преведени отново на латински език.

Сред арабските учени в областта на медицината се откроява *Ибн Сена* (980–1037 г.), известен с латинското си име *Авицена*, автор на известното съчинение в 5 книги *Canon Medicinae* („Канон на медицината“), преведено през XII в. на латин-

ски език и станало едно от основните произведения, изучавани в средновековните медицински университети.

През Ренесанса повратен момент в напредъка на анатомията станали рисунките на *Леонардо да Винчи* (1452–1519), в които художникът детайлно изследвал структурата и функцията на костите, мускулите, вътрешните органи, главния мозък и др.

Началото на модерната анатомия поставил фламандецът *Андреас Везалий* (1514–1564) с издаването през 1543 г. на изключително задълбоченото, систематично и богато илюстрираното съчинение *De Humani Corporis Fabrica* („За строежа на човешкото тяло“), плод на дисекциите, които извършил като професор по анатомия в Падуа, Болоня и Пиза. *Везалий* реформирал и анатомичната терминология, обръщайки се към класическия латински език.

През XVII в анатомите започнали да изучават по-акуратно вече познатите органи и тъкани, като получавали по-точна представа за организацията на човешкото тяло. *Уилям Харви* открива кръвообращението, а след изобретяването на микроскопа настъпва нова ера в съвременната медицина.